

WRAKKENWIJZER

Een hulpmiddel bij het verrichten van archiefonderzoek naar scheepswrakken van de VOC, WIC en Admiraliteit in de collectie van het Nationaal Archief

Wrak van het VOC-schip 'de Avondster', in de Baai van Galle, Sri Lanka
Foto: Maritime Archaeological Unit (MAU), R. Muthucumarana/2003

I came to explore the wreck (Adriana Rich)

Voorwoord

In het kader van het Programma Gemeenschappelijk Cultureel Erfgoed van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en het Ministerie van Buitenlandse Zaken vormt de maritieme archeologie één van de vele gebieden waar Nederlandse expertise wordt ingezet. Dit heeft tot doel de locale expertise te vergroten door het geven van trainingen (capacity building). Daarnaast houdt de Nederlandse regering haar eigendomsrecht als wettelijk opvolger van de handelsmaatschappijen van de Verenigde Oost Indische Compagnie (VOC) en de West Indische Compagnie (WIC) en als opvolger van de Republiek der Verenigde Nederlanden scherp in de gaten. Dit is nodig om de wrakken volgens internationale regels te kunnen laten bergen. Bovendien zitten er financiële voordelen aan de uiteindelijke opbrengst bij een berging door een commercieel bedrijf. Dergelijke claims vergen behoedzaam opereren op het moment dat een wrak zich in de territoriale wateren van een ander land bevindt. Recent is er weer een VOC-wrak voor de kust van Indonesië gevonden¹ en heeft het Centrum voor Internationaal Erfgoed uit Leiden in 2012 een symposium in Australië georganiseerd ter gelegenheid van de viering '300 jaar de Zuytdorp', een Zeeuws VOC-schip dat in 1712 voor de westkust van Australië verging².

Archeologische activiteiten boven en onder water vragen een gedegen voorbereiding. Om die reden heeft het Coördinatie-overleg van het GCE-Programma waarin Nationaal Archief en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed deelnemen, besloten een onderzoeksgids over dit thema uit te brengen. De Rijksdienst bereidt samen met Braziliaanse partners de opzet van een trainingslocatie voor maritieme archeologie in Brazilië voor: de locatie van het schip De Utrecht uit de Staatse vloot van Witte de With die na een zeeslag in 1648 bij Salvador de Bahia verging. Het restant van het schip ligt op ca. 30 meter, waarmee het al eerder onderzochte wrak een unieke mogelijkheid voor studenten in de maritieme archeologie biedt om het vak te leren.

Of het nu om de training van locale archeologen gaat of om afspraken over de opbrengst; onderzoek is nodig. De archieven van de VOC, de WIC en de staatsinstellingen die verantwoordelijk waren voor de vloot van de Republiek bevinden zich vooral in het Nationaal Archief van Nederland in Den Haag. In de nationale archieven van Indonesië, Sri Lanka en Zuid-Afrika bevinden zich grote collecties over met name de VOC-periode. Voor het bereik van de WIC en de Republiek is het Nationaal Archief in feite de enige bronnenlocatie. Maar een zoektocht in de ruim 6.000 inventarissen en toegangen naar een specifiek thema blijft een tijdrovend proces. Vandaar dat het GCE-team van het Nationaal Archief, met als uitgangspunt de casus Utrecht, eens in de eigen schatkamer is gedoken om na te gaan of er informatie te vinden over de schepen van de bewuste handels- of staatsondernemingen, zodat de archeologen alvast een idee kunnen krijgen van wat ze straks onder water kunnen aantreffen.

De wrakkenwijzer dient als hulpmiddel bij onderzoek naar de uitreding, gegevens over de lading, de bemanning etc., die in de archieven van de VOC, de WIC en bijvoorbeeld de Admiraliteitscolleges van de Republiek liggen opgeslagen.

¹ Volkskrant 3 april 2012

² <http://www.heritage-activities.org/events>

Is straks alles te vinden? Waarschijnlijk niet, maar er kan veel beter gezocht worden. We geven geen garanties. Voortschrijdend onderzoek zal de wrakkenwijzer kunnen verfijnen en verdiepen. Onze gebruikers worden dan ook verzocht om nieuwe informatie te sturen naar: info@nationaalarchief.nl onder vermelding van ‘update wrakkenwijzer’. U doet er volgende onderzoekers én ons een plezier mee.

De samenstelling van de wrakkenwijzer kwam tot stand dankzij Frans van Dijk, Mara de Groot, Margot van Kooten, Diederik Kortlang en het team studiezaal van de sector Publiek van het Nationaal Archief.

Den Haag, april 2012

Roelof Hol
Programmamanager Gemeenschappelijk Cultureel Erfgoed
Nationaal Archief

From: Adrienne Rich, Diving into the wreck: poems 1971-1972. London 1973.

“Diving into the wreck

[...]

I came to explore the wreck.
The words are purposes.
The words are maps.
I came to see the damage that was done
and the treasures that prevail.

[...]

the thing I came for:
the wreck and not the story of the wreck
the thing itself and not the myth

[...]

We are, I am, you are
by cowardice or courage
the one who find our way
back to this scene
carrying a knife, a camera
a book of myths
in which
our names do not appear.

Archiefonderzoek naar scheepswrakken

Vanaf het einde van de 16^e eeuw breidden de Nederlanders hun handelsgebied uit naar gebieden in Azië, Afrika en Brazilië. De lucratieve specerijenhandel was aanvankelijk het belangrijkste motief. Portugal had een monopolie hierop, maar werd steeds meer geteisterd door kaapvaart en kon niet langer voldoen aan de groeiende vraag naar specerijen in Europa. De prijzen voor peper en specerijen rezen de pan uit en de Republiek zag zijn kans waar. Er werden forse investeringen gedaan in expedities naar het verre Indië. Zo werden er op de VOC werven in Amsterdam ruim 1700 Oost-Indiëvaarders gebouwd waarmee circa 8000 tochten naar en in de Oost werden gemaakt. Dit waren lange en gevaarlijke zeezeizen; veel van deze schepen hebben hun eindbestemming nooit gehaald. Storm en vijandelijke aanvallen veroorzaakten averij en leidden ertoe dat schepen met man en muis vergingen. Een aantal van deze scheepswrakken ligt nog, in verschillende staten van ontbinding, op de bodem van de oceanen als stille getuigen van het Nederlands Handelsverleden.

Deze 'wrakkenwijzer' biedt de onderzoeker en anderszins geïnteresseerden aanwijzingen in welke archieven en op welke manier er naar informatie over scheepswrakken gezocht kan worden. Deze handleiding beperkt zich tot scheepswrakken die afkomstig zijn van de Verenigde Oost Indische Compagnie (VOC), de West Indische Compagnie (WIC) of Admiraliteit (17^e-18^e eeuw) en waarvan bronnen zijn te vinden in het Nationaal Archief. Bij het onderzoek naar scheepswrakken in het Nationaal Archief dient men vooraf te bepalen om wat voor soort schip het gaat. Voer het schip onder de vlag van de VOC, de WIC of was het een marineschip? Elk 'type' scheepswrak vereist een andere benadering van onderzoek.

De scheepswrakken die in deze handleiding aan de orde komen betreffen:

- Scheepswrakken uitgereed door de VOC:
De VOC bouwde gedurende haar bestaan 1600 schepen. Daarnaast kocht zij een aantal schepen op en huurde zij deze. In totaal had de VOC 4700 schepen tot haar beschikking, waarvan 1700 in de zeventiende eeuw en rond de 3000 in de achttiende eeuw. Ongeveer 247 schepen zijn verloren gegaan.
- Scheepswrakken uitgereed door de WIC:
De handelsschepen van de WIC voeren op West-Afrika en Noord- en Zuid- Amerika. Gegevens over WIC scheepswrakken vinden we verspreid over alle archiefcollecties van de WIC. Er is geen eenduidige manier om gegevens te achterhalen.
- Scheepswrakken uitgereed door de Admiraliteit:
Dit betreft de schepen van de Nederlandse marine die verloren zijn gegaan. De marine was gedurende de periode van de Republiek verdeeld over vijf admiraliteitscolleges: drie in Holland (Rotterdam, Amsterdam en Hoorn/Enkhuizen), één in Zeeland en één in Friesland. Gezamenlijk zorgden zij voor de bouw, onderhoud en uitrusting van de vloot en werving van de opvarenden.

Bij het verrichten van onderzoek naar deze scheepswrakken dient er rekening mee gehouden te worden dat de archieven uit de 17e en 18e eeuw zijn opgetekend in het (oud-)Nederlands en dat sommige handschriften moeilijk leesbaar zijn. Enige kennis van paleografie is wenselijk.

De hieronder genoemde archieven worden weergegeven in volgorde van belang voor het onderzoek; de kans dat er informatie te vinden is in een bepaalde archiefcollectie is het grootst bij de eerst genoemde collecties. Hierbij dient rekening te worden gehouden met de algemene series die vaak niet verder ontsloten zijn maar waarin zich wel stukken kunnen bevinden die betrekking hebben op scheepswrakken. Het onderzoek dient dan op stuksniveau plaats te vinden. Aanwezige nadere en/of eigentijdse toegangen, zoals indexen, zijn hierbij een handig hulpmiddel om het archief verder te onderzoeken.

De website MACHU (Managing Cultural Heritage Underwater) is een database waarin informatie te vinden is zoals vindplaats, het type schip en de geschiedenis van het schip. <http://www.machuproject.eu>

De verder in deze wrakkenwijzer vermelde websites vormen slechts een selectie van alle websites met betrekking tot scheepswrakken.

Onderzoek naar scheepswrakken van de VOC

Gegevens over VOC schepen:

Alvorens het archiefonderzoek te starten is het raadzaam de website *Dutch Asiatic Shipping* (DAS) te raadplegen: <http://www.inghist.nl/Onderzoek/Projecten/DAS>. Deze website is de digitale versie van de zogenaamde 'uitloopboeken', waarin van elke reis van de VOC tussen 1595 en 1795 de kerngegevens zijn genoteerd:

- naam van het schip
- schipper
- tonnage van het schip
- jaar en werf van de bouw van het schip
- VOC kamer waarvoor het schip voer
- data van vertrek, tussenstop en aankomst
- bemanning (uitgesplitst in verschillende categorieën)
- waarde van de retourlading
- bijzonderheden over de reis, zoals munterij en schipbreuk
- naam van de commandant van de retourvloot

Deze database vormt het uitgangspunt van waaruit men kan zoeken naar scheepswrakken van de VOC.

Gegevens over het personeel van de VOC schepen:

Een tweede relevante website voor het doen van onderzoek naar VOC-schepen is:

<http://vocopvarenden.nationaalarchief.nl/>

Deze website bevat de personeelsadministratie van een groot aantal VOC schepen. Dit is gebaseerd op scheepssoldijboeken, waarin de personalia en de salarisgegevens van alle betaalde opvarenden van elk VOC schip werden genoteerd. In de database kan met de keuze 'schip vergaan' als reden van het einde van het dienstverband worden gezocht op vergane schepen.

Overige websites:

Overige online databases met betrekking tot de VOC die interessant zijn voor onderzoekers naar scheepswrakken zijn:

- <http://www.vocsite.nl/>
Dit betreft een databank met gegevens van ongeveer 2000 VOC schepen. Het bevat onder meer beschrijvingen van vergane schepen en de reizen die deze schepen gemaakt hebben.
- <http://www.maritiemdigitaal.nl>
Een aantal Nederlandse maritieme musea heeft een database opgesteld waarin alle voorwerpen en literatuur uit de collecties zijn opgenomen. Deze database bevat o.a. afbeeldingen van schaalmodellen en tekeningen van schepen.

Archieven:

- **Archief van de Verenigde Oost Indische Compagnie (toegang 1.04.02)**
<http://www.gahetna.nl/collectie/archief/ead/index/eaidid/1.04.02/aantal/20>
 - Resoluties: Voornamelijk van de Kamer van Amsterdam, de Kamer van Zeeland en de Heren XVII. Bevat gegevens over uiteenlopende zaken, zoals bouw en uitrusting van schepen

- Uitgaande brieven: Brieven van de Heren XVII, Kamer van Amsterdam en Kamer van Zeeland met betrekking tot aangelegenheden in Azië
- Ingekomen stukken uit Azië en Kaap de Goede Hoop: Deze stukken geven een beeld van de handel en het leven in de factorijen en bevat contracten e.d.
 - Kopie-resoluties van de Gouverneur-Generaal en Raden: bestuur in Azië, voornamelijk m.b.t. handelsactiviteiten, benoemingen, regelgeving
 - Kopie van de uitgaande stukken van de Gouverneur-Generaal en Raden
 - Overgekomen Brieven en Papieren: Afkomstig uit Indië, de Kaap en China en gericht aan de Heren XVII en de Kamer Amsterdam
- Haags Besogne: Gegevens m.b.t. het vergaan van een bepaald schip, waarvan de naam, plaats en het jaartal bekend zijn.
- Commissiearchieven
- Afzonderlijk gehouden stukken van de Kamer Amsterdam en Kamer Zeeland
 - Beheer in Europa
 - Beheer buiten Europa
- Departementsarchieven: Gegevens over de bedrijfsvoering van de diverse Kamers
 - Grootboeken en journalen: gegevens over de administratie van schepen, zoals betalingen van scheepsbouwmaterialen, bevoorrading van schepen, contanten, handelswaar.
 - Soldijkantoor: administratie m.b.t. het personeel op de schepen en in de vestigingen
 - Generale land- en monsterrollen
 - Scheepssoldijboeken
 - Rollen van de gekwalificeerde civiele en militaire dienaren
- **Archief van de Staten-Generaal (toegang: 1.01.02)**
<http://www.gahetna.nl/collectie/archief/ead/index/eadid/1.01.02/aantal/20>
 Dit archief bevat gegevens over het toezicht op de VOC. Er kan in de liassen, zoals die van de Admiraliteit of van de agenten, of (gedrukte) resoluties worden gezocht op de datering van de bouw van een schip of de schipbreuk.
- **Archieven afkomstig van voormalige VOC vestigingen, zoals:**
 - Hoge Regering te Batavia (toegang: 1.04.17): bevat uit Batavia overgebrachte stukken, waaronder resoluties en missiven.
 - Boekhouder-Generaal Batavia (toegang: 1.04.18.02): bevat algemene- en negotieboeken en journalen, die informatie verschaffen over de lading van thuisreizende schepen.
 - Archieven van factorijen en archieven van VOC-vestigingen:
 - Archief van de Nederlandse Factorij te Canton, 1742-1826 (toegang: 1.04.20): bevat de archieven van de Commercieraad (resoluties, briefwisseling, dagregisters en rekeningen), van de Secretarie van de Brede Raad (notariële stukken), particuliere correspondentie van de supercarga's en vertegenwoordigers van vreemde handelscompagnieën.
 - Archieven van de Nederlandse Factorij in Japan te Hirado (1609-1641) en te Deshima (1641-1860), 1609-1860 (toegang: 1.04.21): betreft o.a. de archieven van het opperhoofd en de raad (resoluties, correspondentie, dagregisters, justitiële stukken), van de boekhouder (notariële stukken, grootboeken).
- **Internationale archieven**
 In diverse landen waar de VOC vestigingen had bevonden zich eveneens archieven die betrekking hebben op de VOC. Deze zijn via digitale toegangen ontsloten op: www.tanap.org

De archieven die op deze portal zijn ontsloten zijn afkomstig van:

- Nationaal Archief

- National Archives of Sri Lanka (Colombo, Sri Lanka: <http://www.cultural.gov.lk/>)
 - Western Cape Archives and Records Service (Kaapstad, Zuid-Afrika: http://www.capegateway.gov.za/eng/your_gov/154577)
 - Arkib Negara Malaysia (Kuala Lumpur, Maleisië: <http://www.arkib.gov.my/>)
 - Tamil Nadu Archives (Chennai- Tamil Nadu, India: <http://www.tn.gov.in/citizen/archives.htm>)
 - Arsip Nasional Republik Indonesia (Jakarta, Indonesië: <http://www.anri.go.id/web/index.php>)
 - British Library, Oriental and India Office Collections (Londen, Engeland: <http://www.bl.uk/collections/>)
- **Collectie Aanwinsten van de voormalige Eerste Afdeling van het Algemeen Rijksarchief (toegang: 1.11.01.01)**
Deze collectie bevat stukken van uiteenlopende aard, waaronder stukken die afkomstig zijn van de VOC. Dit betreft onder meer losse stukken, dagboeken, journalen en brieven van de VOC kamers en bewindslieden en scheepslijsten. Deze stukken kunnen informatie bevatten over (het vergaan van) schepen.
 - **Particuliere archieven:**
Diverse particuliere archieven die bij het Nationaal Archief berusten, zoals de archieven van bewindhebbers, kunnen als aanvullend onderzoeksmateriaal fungeren. Wanneer er bijvoorbeeld wordt gezocht in de digitale toegangen van het Nationaal Archief op trefwoorden als 'wrak' en 'vergaan' komen de volgende archieven naar voren:
 - Collectie Radermacher (toegang: 1.10.69)
 - Nederburgh (toegang: 1.10.59)

Zoektermen die betrekking hebben op een meer specifieke onderzoeksvraag zullen waarschijnlijk weer andere particuliere archieven opleveren.

Voor verder onderzoek wordt verwezen naar de algemene series uit het VOC archief, zoals de resoluties. Daarnaast bevinden er zich in de diverse archieven eigentijdse toegangen, die verwijzingen kunnen bevatten naar gezonken VOC schepen.

Onderzoek naar scheepswrakken van de West-Indische Compagnie

- **Archief van de Oude West-Indische Compagnie (toegang: 1.05.01.01)**
<http://www.gahetna.nl/collectie/archief/ead/index/eaid/1.05.01.01/aantal/20>

Het grootste gedeelte van het oorspronkelijke archief is verloren gegaan door verkoop als oud papier in 1821. Het belangrijkste deel van het overgebleven archief is afkomstig van de Kamer Zeeland.

Het archief bevat onder meer stukken over de Kust van Guinea (Ghana), Brazilië, Nieuw-Nederland (deel van Noordoostkust van de Verenigde Staten), notulen van het Haags Besoigne (gezamenlijk overleg te Den Haag van de diverse Kamers), documenten van de kamer van Amsterdam (vooral notulen) en enkele stukken van de Kamer Delft, de Kamer op de Maze en Kamer Noorderkwartier. Een groot deel van het archief bevat stukken afkomstig van de Kamer Zeeland, waaronder de belangrijke serie overgekomen brieven en papieren uit Brazilië uit de periode 1630-1654. Deze serie bevat onder meer de ladinglijsten van de diverse schepen.

- **Archief van de West-Indische Compagnie (toegang: 1.05.01.02)**

<http://www.gahetna.nl/collectie/archief/ead/index/eadid/1.05.01.02/aantal/20>

Evenals het archief van de Oude WIC is ook dit archief grotendeels verloren gegaan. Het resterende archief van de Tweede of Nieuwe WIC bevat stukken uit de periode 1674-1791. Het bevat stukken van de Vergadering van Tienen, zoals octrooien en uitgaande brieven naar en ingekomen stukken uit de Koloniën, ondermeer Suriname, de Kust van Guinee (Ghana), Curaçao, Essequibo en Demarary (Guyana). Een grote serie vormen de registers van resoluties van de Kamer Amsterdam van 1674 tot 1791. Het archief bevat verder ladingmanifesten en financieel- administratieve stukken van de WIC, zoals: generale rekeningen, soldijboeken en monsterrollen en soldij-administratie uit de Koloniën.

- **Verspreide West-Indische stukken (toegang: 1.05.06)**

<http://www.gahetna.nl/collectie/archief/ead/index/eadid/1.05.06/aantal/20>

De Verspreide West-Indische Stukken vormen een zeer diverse collectie over de periode 17e-19e eeuw. De stukken zijn afkomstig uit andere archieven. Veel stukken hebben betrekking op het gebied dat onder octrooi viel van de WIC.

- **Archief van de Sociëteit van Suriname (toegang: 1.05.03)**

<http://www.gahetna.nl/collectie/archief/ead/index/zoekterm/societeit%20berbice/aantal/20/eadid/1.05.03>

De Sociëteit van Suriname werd in 1683 opgericht door de WIC, Stad Amsterdam en de familie Sommeldijck en was juridisch eigenaar van de Nederlandse kolonie Suriname. Het archief bevat onder meer financiële administratie, resoluties en soldijboeken.

- **Archief van de Sociëteit van Berbice (toegang: 1.05.05)**

<http://www.gahetna.nl/collectie/archief/ead/index/zoekterm/societeit%20berbice/aantal/20/eadid/1.05.05>

Dit archief bevat stukken betreffende de organisatorische, financiële, bestuurlijke en militaire zaken, zoals de slavenoproer in 1763 en de militaire verwickelingen met Engeland. Er bevinden zich enkele ladingmanifesten in dit archief. Een groot gedeelte van het archief bevindt zich niet op Nederlandse bodem. In 1817 eiste Engeland de eerste archieven behorende tot de Kamer Zeeland van de WIC op. Met uitzondering van enkele oude stukken met betrekking tot Essequibo en Demerary, willigde het Koninkrijk der Nederlanden deze eis in. De Engelsen eisten daarna ook nog 71 banden met betrekking tot Berbice op. Al deze stukken zijn tot een collectie samengevoegd en te vinden in het Public Record Office te Londen, opgenomen onder C.A. 116-68/136. Berbice.

- **Staten-Generaal (toegang: 1.01.02)**

<http://www.gahetna.nl/collectie/archief/ead/index/eadid/1.01.02/aantal/20>

Voor aanvullend onderzoek wordt verwezen naar het archief van de Staten-Generaal, en dan vooral naar de liassen WIC, loketkast WIC en naar de archieven van de Staten van Holland (allen Nationaal Archief); Zeeland (Zeeuws Archief) en Groningen (Groninger Archieven) en de archieven van de plaatselijke besturen van steden waar een kamer van de WIC was gevestigd (Amsterdam, Middelburg -Veere en Vlissingen-, Groningen, Delft en Rotterdam).

Gegevens over Nieuw-Nederland (Manhattan) zijn slechts zeer spaarzaam in dit archief te vinden (en dan vooral in de resoluties). Voor gegevens over Nieuw-Nederland wordt u verwezen naar archiefcollecties in de staat New York (Public Library in Albany bijvoorbeeld), waarvan een groot deel is gepubliceerd en in het Engels is vertaald. Daarnaast zijn er veel gegevens te vinden in enkele archieven van het

Stadsarchief Amsterdam, met name het notarieel archief, het archief van de classis Amsterdam en het archief van het stadsbestuur.

- **Archief van de Collectie Aanwinsten van de voormalige Eerste Afdeling van het Algemeen Rijksarchief (toegang: 1.11.01.01)**

<http://www.gahetna.nl/collectie/archief/ead/index/eaid/1.11.01.01/aantal/20>

Deze collectie bevat stukken van uiteenlopende aard, waaronder stukken afkomstig van de WIC. Dit betreft onder meer losse stukken, journalen, resoluties en brieven van bewindslieden. Deze stukken moeten op documentniveau worden bekeken om te kunnen bepalen of deze informatie bevatten over vergane schepen.

Onderzoek naar scheepswrakken van de Admiraliteit

- **Archief van de Staten-Generaal (toegang: 1.01.02)**

<http://www.gahetna.nl/collectie/archief/ead/index/eaid/1.01.02/aantal/20>

Het archief bevat onder meer gegevens over het toezicht op de Admiraliteit. Er kan in de liassen of (gedrukte) resoluties gezocht worden op de datering van de bouw of schipbreuk van een schip. Het archief bevat verbalen, journalen, memoriën en rapporten betreffende het beheer van de admiraliteiten en van 's Lands vloot (admiraliteitszaken). De verbalen en journalen zijn afkomstig van gedeputeerden van de Staten-Generaal en zeeofficieren, waarin zij rapporteerden over de gemaakte zeereizen.

- **Archieven van de Admiraliteitscolleges (toegang: 1.01.46)**

<http://www.gahetna.nl/collectie/archief/ead/index/eaid/1.01.46/aantal/20>

Het archief is afkomstig van de verschillende admiraliteitscolleges uit Holland, Zeeland en Friesland, welke tot taak hadden om de vloot te onderhouden en de opvarenden te werven. Door diverse branden zijn gedeelten van het archief verloren gegaan en hoewel men heeft getracht de gaten op te vullen door de toevoeging van archieven van admiraliteitsambtenaren, vlootvoogden en zeeofficieren is het archief onvolledig.

Het archief bevat:

- resolutieboeken van de diverse admiraliteiten
 - commissieboeken met aanstellingen van personeel
 - brievenboeken van diverse regeringsinstanties als de Staten-Generaal, Raad van State en Staten van Holland
 - correspondentie met binnen- en buitenlandse personen, overige rechtscolleges en van de scheepsbevelhebbers
 - stukken i.v.m. de rechtspraak over goederen en personen (criminele en civiele rollen)
 - rekeningen m.b.t. de ontvangsten en uitgaven, waaronder bijvoorbeeld verkoop van prijsgoederen
 - scheepsjournalen (met name voor de periode van de achttiende eeuw)
- **Staten van Holland en West-Friesland (toegang: 3.01.04.01)**

<http://www.gahetna.nl/collectie/archief/ead/index/eaid/3.01.04.01/aantal/20>

Het archief bevat:

- geschreven en gedrukte resoluties inzake financiële aangelegenheden
- stukken over onderhandelingen met het buitenland, over het stadhouderschap ingediende rekestten en de door de Staten van Holland verleende octrooien

- stukken betreffende de Admiraliteit: het bewapenen en loodsen van koopvaardijsschepen, de VOC en de WIC
 - stukken met betrekking tot het innen, wijzigen en hervormen van belastingen
 - stukken betreffende militaire zaken
- **Archief van de Collectie Aanwinsten van de voormalige Eerste Afdeling van het Algemeen Rijksarchief (toegang: 1.11.01.01)**
<http://www.gahetna.nl/collectie/archief/ead/index/eadid/1.11.01.01/aantal/20>

Deze collectie bevat stukken van uiteenlopende aard, waaronder missiven en resoluties afkomstig van de Admiraliteitscolleges. De stukken zullen op documentniveau nader moeten worden bestudeerd om te kunnen bepalen of er zich informatie aangaande scheepswrakken in bevindt.

- **Particuliere archieven:**
Diverse particuliere archieven die bij het Nationaal Archief berusten kunnen als aanvullend onderzoeksmateriaal worden gebruikt. Dit zijn o.a. de archieven van raadpensionarissen en klerken van de admiraliteitscolleges. Wanneer er bijvoorbeeld wordt gezocht in de digitale toegangen van het Nationaal Archief op trefwoorden als 'wrak' en 'vergaan' komen de volgende archieven naar voren:
 - Raadpensionaris Fagel (toegang: 3.01.18)
 - Admiraliteitscolleges XIV Hoeufft (toegang: 1.01.47.10)
 - Admiraliteitscolleges XVIII Van Kinckel (toegang: 1.01.47.11)

Zoektermen die betrekking hebben op een meer specifieke onderzoeksvraag zullen waarschijnlijk weer andere particuliere archieven opleveren.

Selectie van cartografisch materiaal

- De Collectie Leupe (toegang: 4.VEL, 4.VELH) bevat een groot aantal zeekaarten dat inmiddels gedeeltelijk is gedigitaliseerd en te vinden in de Beeldbank van het Nationaal Archief. Ditzelfde geldt voor 600 kaarten, die door het Centrum Internationale Erfgoedactiviteiten o.b.v. de Atlas Maior is opgesteld en waarop zich de locatie van VOC-scheepswrakken bevindt. Ook deze kaarten zijn grotendeels terug te vinden in de Beeldbank van het Nationaal Archief.
- De *Atlas of Mutual Heritage* (AMH) is een digitale catalogus, waarin zich afbeeldingen en informatie bevindt over de Nederlandse kolonies van de VOC en WIC:
www.atlasofmutualheritage.nl/

Selectie van relevante literatuur

- Boer, M.G. de, *Van Oude Voyagiën*, Amsterdam, 1923, 1979
- Boxer, C.R., *The Dutch in Brazil 1624-1654*, Oxford 1957
- Buijn, J.R., e.a. ed., *Dutch-Asiatic Shipping in the 17th and 18th centuries*, Rijks Geschiedkundige Publicatiën, nrs. 165-167, 's-Gravenhage 1979 en 1987
- Chijs, J.A. van der, ed., *Daghregisters gehouden int Casteel Batavia vant passerende daer ter plaetse als over geheel Nederlandts-India*, (31 delen) Batavia en 's-Gravenhage 1887-1931.
- Commelin, I., *Begin ende voortgangh van de Nederlantsche geoctroyeerde Oost-Indische Compagnie. Vervattende de voornaemste reysen bij de inwoonderen derselver provinciën derwaerts gedaan*, Amsterdam 1646
- Dam, P. van (red. F.W. Stapel en C.W.Th. van Boetzelaer), *Beschrijvinge van de Oostindische Compagnie*, 's-Gravenhage, 1977

- Diebels, P.G.M., *Op Papier Vergaan, Onderzoek naar Vergane Schepen in de Archieven van de VOC* (Nederlands Archievenblad, september 1991)
- Diebels, P.G.M. en Meeter, J., *Scanstudy on wrecks of the Dutch East India Company (VOC)*, Ede 1995.
- Doortmont, M.R. en Smit, J., *Sources for the Mutual History of Ghana and the Netherlands*, Den Haag 2008
- Gaastra, F., *De geschiedenis van de VOC*, Amsterdam 1999
- Goslinga, C. Ch., *The Dutch in the Caribbean and on the Wild Coast 1580-1680*, deel 1, Assen 1971
- Green, J.N. en Gangadharam, E.V., *The survey of the V.O.C. Fluit Risdam 1727 Malaysia, Report Department Maritime Archaeology Western Australian Museum: no. 25*, 1985
- Heijer, H.J. den, *Geschiedenis van de WIC*, Zutphen 1994
- Laet, J. de, *Iarlyck Verhael van de Verrichtinghen der Geoctroyeerde West-Indische Compagnie in derthien Boecken*, vier delen, uitgegeven door S.P. L'Honoré Naber, werken Linschoten Vereeniging 34, 35, 37en 40, Den Haag 1931-1937
- Lequin, F., *Klapper op de plaatsnamen die voorkomen in de rollen van gequalificeerden van de Verenigde Oostindische Compagnie 1701-1787, serie kamer Amsterdam..., benevens een gedetailleerde inhoudsopgave der banden en een plaatsnamenregister*, Leiden 1976
- Menkman, W.R., *De West-Indische Compagnie*, Amsterdam 1947
- Mollema, J.C., *De Eerste Schipvaart der Hollanders naar Oost-Indië*, 's-Gravenhage, 1936
- Mollema, J.C., *De Nederlandsche vlag op de wereldzeeën. Ontdekkingsreizen onze voorouders*, Amsterdam
- Parthesius, R., *Dutch Ships in Tropical Waters. The development of the Dutch East India Company (VOC) shipping network in Asia 1595-1660*, Amsterdam 2007.
- Posthumus Meyjes, R., *Geschiedkundige Atlas van Nederland. De eerste reizen der Nederlanders, naar de bijbehorende kaart en aangeduide landen en eilanden.*, 's-Gravenhage, 1924
- Marius P.H. Roessingh, *Sources of the history of Asia and Oceania in the Netherlands. Part I: sources up to 1796*, Munchen 1982
- Wätjen, H., *Das holländische Kolonialreich in Brasilien*, Den Haag/Gotha 1921
- Wiesebron, M.L., *Brazilië in de Nederlandse archieven (1624-1654)*, deel 1 & 2, Leiden 2005, 2008
- Winter, P.J. van, *De Westindische Compagnie ter kamer Stad en Lande*, Den Haag 1978

Casus: Archiefonderzoek naar het scheepswrak De Utrecht

Om het verrichten van onderzoek naar een scheepswrak in de eerdergenoemde (archief)bronnen te illustreren, is een bureaustudie gedaan naar het wrak van het admiraliteitsschip de 'Utrecht'. De archiefstukken die in aanmerking komen voor nader onderzoek naar de achtergrond van het schip worden hieronder op een rij gezet.

In 1647 wordt een hulpvloot onder leiding van admiraal Witte Cornelisz. De With uitgezonden door de Staten-Generaal om de Braziliaanse vestigingen te helpen in hun strijd tegen de Portugezen. De Admiraliteitscolleges verrichten de uitreding van deze vloot. In september 1648 verlaat een eskader van zeven schepen de rede van Recife en zet koers naar Bahia. In dit eskader vaart het schip "De Utrecht" onder leiding van kapitein Jacob Pouwelsz. Op 28 september zien zij twee Portugese oorlogsschepen die onmiddellijk worden aangevallen. De 'Utrecht' is één van de schepen die de Nostra Senhora de Rosario (32 kanonnen) aanvalt, samen met het Huis van Nassau, het schip van vice-admiraal Matthijs Gillisz. Andere schepen richten zich op het andere Portugese schip, de San Bartholomeu. Indachtig de nieuwe instructie van de Spaanse koning steekt de Portugese bemanning van de Rosario op het moment dat het schip in handen van de Hollanders dreigt te vallen, de lont in het kruitvat "waarmede de drie schepen voorn. weghsprongen, insonderheijt het Portugese galjoen en Capt. Pouwels schip, die aen honderdduysent stucken geslaghen wierden", aldus Witte de With in zijn eindverslag aan de Staten-Generaal. Het andere Hollandse schip blijft wel drijven, maar is zo beschadigd dat men besluit het aan de grond te laten lopen en achter te laten. Op 22 oktober (!) meldt de With in zijn verslag dat kapitein Pouwels en 21 van zijn bemanningsleden zijn gevonden: zij hadden zich op "een maststuck" drijvend weten te houden en waren (klaarblijkelijk) ergens aan land gekomen: het verslag doet daarover geen mededelingen, anders dan dat de manschappen zijn opgehaald met het jacht van De With. Kapitein Pouwels komt nog een aantal malen voor in het verslag (maart, april 1649). Het wrak van De Utrecht is in 1983 vlakbij Salvador de Bahia gevonden. Het ligt op ca. 30 meter en is daarmee een aantrekkelijk object voor duikers.

Het feitenonderzoek

De database MACHU geeft een verwijzing naar het schip de Utrecht en enige achtergrondinformatie over het schip. Het betreft een jacht/fregat van de admiraliteit dat in 1638 is gebouwd. Tegelijkertijd wordt de maritiem-archeologische context aangegeven.

Bij het archiefonderzoek heeft in dit geval de nadruk gelegen op onderzoek in de archieven van de Staten-Generaal (besluitvorming, verslaglegging) en Admiraliteitscolleges met name vanwege de uitreding van de schepen. In dit materiaal kunnen elementen voorkomen die mogelijk anderszins gegevens bevatten die van nut zijn voor maritieme archeologen.

Hierbij zij aangetekend dat de archieven van de Admiraliteitscolleges ernstig geleden hebben door de brand van 1844 in het Marine Etablissement te Amsterdam en dat een groot deel van het archief van de West-Indische Compagnie in het begin van de 19e eeuw als scheurpapier is verkocht. In de archieven van de Admiraliteitscolleges bevinden zich met name brieven uit verschillende collecties van particuliere verzamelaars, die na de brand van 1844 eertijds verloren geacht materiaal aankochten.

Het archief van de zogenaamde Oude West-Indische Compagnie is in 2011 volledig gedigitaliseerd en raadpleegbaar via de website van het Nationaal Archief, GahetNA.

In de collectie Verspreide West Indische stukken zijn geen relevante inventarisnummers aangetroffen.

Via een quick scan zijn de navolgende inventarisnummers geraadpleegd:

<u>Archief</u>	<u>Toegangsnummer</u>	<u>Inventarisnummer</u>	<u>Beschrijving</u>	
Staten-Generaal	1.01.02	5543	Ingekomen ordinaris brieven en stukken betreffende admiraliteits- en zeezaken, 1648 juli-december	
		5717	Staten van inkomende convooien en icenten door de Admiraliteit, 1647-1656	Geen gegevens
		9318	'Cort register van onse reijse', gehouden door Witte Cornelisz. de With op zijn tocht naar Brazilië en gedurende zijn verrichtingen aldaar. 1647 oktober - 1649 maart 29	Geen gegevens
		9319	Journaal, gehouden door kapitein Joost van Coulster op het schip 'Gelderlandt' gedurende zijn reis van Goeree naar Brazilië, zijn verblijf aldaar en de terugreis. 1647 december 26 - 1650 april 9, 1 deel	Verslag Gevechtshandeling fol 9-10 en het in de lucht vliegen van De Utrecht
		9401	'Acten ende resolutiën van de gecommiteerde rechters ter judicature van den gewesenen admiraal Witte Cornelisz. de Witte, capiteijnen ende andere hooftofficieren van de vloote, anno 1647 tot secours naer Brasil, ende jongst vandaer herwaerts wedergekeert'. 1650 september 13 - 1651 maart 15, 1 deel	Geen gegevens Voer ook niet mee in eskader De With
		12561.113.2	Brieven aan de Staten-Generaal van de verschillende Admiraliteitscolleges, 1642, 1645. 1647-1648 1 omslag	Geen gegevens
		12564.20	Stukken betreffende de bemoeiingen van de Staten-Generaal met het zenden van een hulpvloot naar Brazilië in 1647, en betreffende hun verdere bemoeiingen met de expeditie, 1647-1648. Met	Geen gegevens

			retroacta, 1636-1646, 1 omslag	
		12564.21	Stukken betreffende de bemoeiingen van de Staten-Generaal met de ondersteuning van de W.I.C. in Brazilië, 1647-1648. Met retroacta, 1643-1646, 1 omslag	Geen gegeven
		12564.22	Extracten uit de resoluties van de Staten-Generaal betreffende de steun aan de West-Indische Compagnie in Brazilië 1647-1648, 1 omslag	Geen gegeven
		12564.30B	Stukken betreffende de bemoeiingen van de Staten-Generaal met de voorzieningen, nodig in verband met de toestand in Brazilië, met monsterrollen van schepen in de West-Indische wateren, .1649-1650. Met retroacta, 1644-1648 1 omslag	Geen gegeven
		12564.29	Stukken betreffende de bemoeiingen van de Staten-Generaal met de toestand in West-Indië, met name in Brazilië, op grond van de bijgevoegde overgekomen brieven uit Brazilië aan de Staten-Generaal, 1650. Met retroacta, 1645-1649 1 omslag	Geen gegeven
		12564.28	Monsterrollen van schepen en stukken, handelende over de toestand in West-Indië, met name Brazilië, met het fluitschip 'De Hoop' in 1650 naar de Staten-Generaal gezonden. 1650 1 omslag	Geen gegeven
		12564.34	Brieven en andere stukken in Brazilië overgezonden naar de Staten-Generaal. 1649-1651 1 omslag	Geen gegeven
Archief van de Oude West-Indische	1.05.01.01	49-67	Overgekomen brieven en papieren van Brazilië. 1630-1654, 18 pakken	Geen gegeven

Compagnie				
Admiraliteitscolleges	1.01.46	776	Grootboek van de ordonnantiën van betaling, afgegeven op den ontvangergeneraal in zake de expeditie naar Brazilië onder het beleid van den vice-admiraal Witte Cornelisz. de With. 1647 – 1661, 1 deel	
		143	Resolutiën, 1648	Geen gegevens
		218	Brieven, ontvangen van de Staten-Generaal, 1637-1652	
		281	Brieven, ontvangen van de Raad van State, 1648-1650	
		293	Brieven, ontvangen van de Colleges ter Admiraliteit, 1644-1649	Geen gegevens
		323	Brieven, ontvangen van de Staten van Holland en de Gecommitteerde Raden van Holland, 1630-1658	Geen gegevens
		375	Brieven, ontvangen van ambassadeurs en consuls en van collegiën en personen buitenslands., 1642 - 1648	Geen gegevens
		441	Brieven, ontvangen van vlootvoogden, kapiteins en zeeofficieren, 1648	Geen gegevens
		555	Brieven, ontvangen van verschillende personen, 1648	Geen gegevens: Alleen 1630 en 1658
		770	Grootboek der door den ontvanger-generaal uitbetaalde ordonnantiën van Betaling, 1639 - 1648	Geen gegevens
		774	Grootboek van de door den ontvanger-generaal uitbetaalde ordonnantiën van betaling aan kapiteins en commandeurs wegens de kostgelden van schepelingen. 1647 April 24 - 1687 April 10. 1 deel	Geen gegevens Wel brief van Witte De With met verslag april 1648
		1023	Extract-Resolutiën van de Admiraliteit op de Maze, ingekomen bij hare "gecommitteerden van de	Geen gegevens

			werf en de equipage", het comptoir van equipage en den equipagemeester., 1647 Maart 7 - 1699 Maart 18	
		1079	Inhoudstafels op de extract- resolutiën van de Admiraliteit, ingekomen bij hare "gecommitteerden van de werf en de equipage", het comptoir van equipage en den equipagemeester. 1647 Maart 17 - 1754 (December 3)	Wel data over uitreding van o expeditie, gee specifieke geg over de Utrech
		1403	Resolutiën, 1648 Januari 1 - 1648 December 30, 1 band	Wel data over uitreding van o expeditie, gee specifieke geg over de Utrech
		1628	Ingekomen brieven, 1637 - 1649, 1 omslag	Wel data over uitreding van o expeditie, gee specifieke geg over de Utrech
		2428	Copie-Commissiën en copie-instructiën voor leden, beambten, kapiteins enz. , 1643 December 20 - 1649 April 7., 1 omslag.	
		2467	Resolutien, 1648 Mei 25 - 1649 September 20., 1 omslag.	Geen gegeven
		2592	Brieven, ontvangen van de Staten-Generaal, 1648, 1 omslag	Geen gegeven
		2706	Brieven, memoriën, rapporten, requesten enz., ontvangen van verschillende collegiën, autoriteiten en anderen., 1648, 1 omslag	Geen gegeven
		3010	Ingekomen brieven, rapporten en andere stukken, 1633 - 1659	Geen gegeven
				Geen gegeven
				Geen gegeven
				Geen gegeven
				Geen gegeven
				Geen gegeven

Colofon

Tekst & onderzoek: M. van Kooten, R.C. Hol
Redactie: M. de Groot

© Nationaal Archief, 2012